

A SOLUCIÓN 3/4, NON A 6/8. O RACIONALISMO ANÓNIMO EN GLENN MARCUS MURCUTT

Oscar Pedrós Fernández

Boletín Académico. Revista de investigación y arquitectura contemporánea
Escuela Técnica Superior de Arquitectura. Universidade da Coruña
eISSN 2173-6723
www.boletinacademico.com
Número 1 (2011)
Páginas 27-34

Fecha de recepción 30.10.2010
Fecha de aceptación 12.01.2011

Resumen

Más allá de la elección de un *star-quitecto* del panorama actual, surge la necesidad de procurar referentes arquitectónicos que, aunque no hayan construido obras significativamente grandes, las hayan proyectado con un grado suficiente de reflexión como para ser tenidas en cuenta en la evolución de nuestra profesión. Glenn Murcutt no sólo responde a esta necesidad, sino que su labor fue reconocida con la obtención del Premio Pritzker de Arquitectura en 2002. EL objetivo de este artículo no es otro que el de ofrecer algún patrón o modo de formalizar la arquitectura en un ejercicio de funcionalismo ecológico, apoyándose en los pensamientos de este magnífico profesional.

Abstract

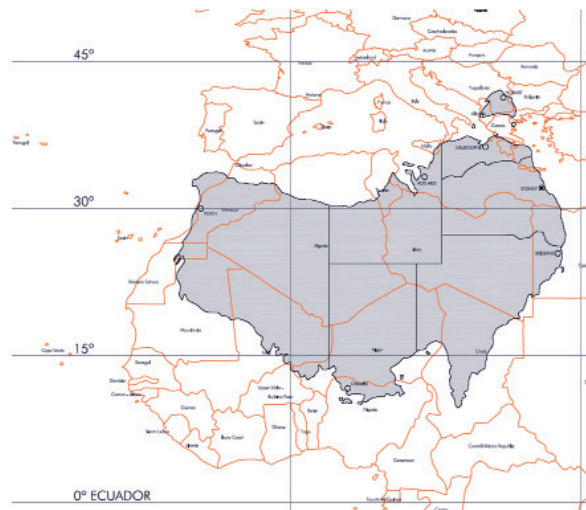
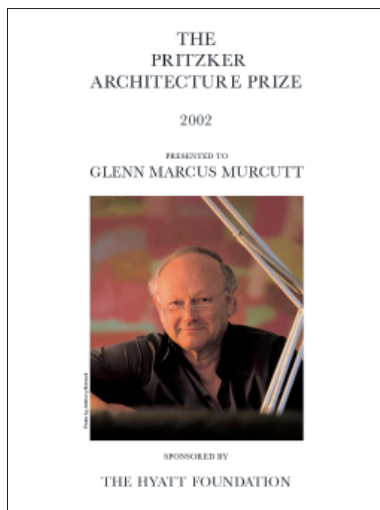
Beyond the choice of one more *star-chitect*, architectural current scenery needs projectual references taken from professionals that maybe aren't too much recognized because of the size of their opera, but their works show enough degree of reflection to be taken into account into architecture evolution. Glenn Murcutt not only fulfills this aim but his job was recognized with the award of Pritzker Architecture Prize in 2002. The aim in this article is non other than the offering a pattern and a way to formalize architecture through Murcutt's ecological functionalism, based in the thoughts of this magnificent professional.

Palabras clave

Murcutt. Racionalismo. Anónimo. Ecoloxía. Arquitectura

Keywords

Murcutt. Rationalism. Anonymous. Ecology. Architecture

1 Portada do libro *The Pritzker Architecture Prize 2002 Photo Booklet* (Los Angeles: Jensen & Walker, 2002).
 2 Replanteo da illa-continente sobre as coordenadas do hemisferio septentrional.

«A arquitectura é vivir ben ou vivir mal. Que os nenos teñan espazos, que os vellos poidan saír á rúa a dar una volta, que entre o sol, que non haxa balbordo... clasifica-la arquitectura en bonita ou fea é como dicir que a xente é fea ou guapa»¹.

O PRITZKER MÁIS DISCRETO

A primeira impresión ao botar unha ollada ás obras de Glenn Marcus Murcutt non é impactante, e levaría a máis dun lector a se preguntar por qué lle concederon o Premio Pritzker. Pero se adicamos un pouco máis de tempo á lectura da súa obra percatarémonos de infinidad de matices.

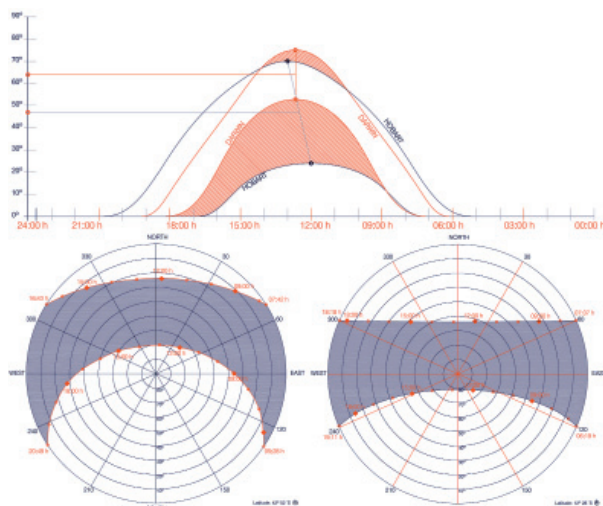
Lonxe da elección dun *star-architect* máis do panorama actual, surxe a necesidade de procurar referentes arquitectónicos que, aínda que non teñan construído obras significativamente grandes, sexan pezas cun grao suficiente de reflexión como para seren tidas en conta na evolución da nosa profesión. Glenn Murcutt non só responde a esta necesidade, senón que tal labor foi recoñecida coa obtención do Premio Pritzker de Arquitectura en 2002 (Fig. 01), reflectíndose estes argumentos na acta do xurado do Premio².

A idea pola que xorden estas liñas consiste na recuperación de arquitecturas anónimas nas que a verdadeira protagonista é a arquitectura en sí mesma, a necesidade de habitar, de separarse sutilmente da natureza para poder controlala dun xeito máis sinxelo, resol-

vendo esa necesidade dun modo fiel aos principios da arquitectura moderna pero mantendo unha conciencia social e medioambiental. O presente artigo trata de axudar ao lector a se facer él mesmo un xuízo de valor acerca de se un determinado arquitecto (máis ou menos descoñecido, principalmente entre o público menos especializado e o alumnado) fai ou non arquitectura a través dunha lectura detida da súa obra, porque tal proceso é universal, ao mesmo tempo que se despexa calqueira dúbida acerca do acadamento do Premio Pritzker 2002 por parte dun arquitecto que proxecta casas de 30.000 dólares, que diseña cun lapis e non tén secretaria. O obxecto de estudio centrarase na vivenda unifamiliar por un motivo ben sinxelo: o 90% da obra de Murcutt responde a esta tipoloxía, o que reforza aínda máis a súa posición fronte aos *star-architects*.

O RACIONALISMO NAS ANTÍPODAS

Australia abrangue quince veces o tamaño de España, pero a súa poboación é algo menos da metade ca do noso país³. Neste contexto, podemos extrapolar as magnitudes de demanda de vivenda e a superficie onde construíla, e xa acharíamos unha vastísima diferencia co territorio coñecido desde onde se propón esta investigación. Para facermos una idea do territorio ao que se enfrenta un arquitecto australiano, fíxose o exercicio de superponer o mapa de Australia sobre Europa, facendo coincidir as súas dúas latitudes máis extremas coa mesma latitude do hemisferio norte, pero invertido. Deste xeito tan gráfico podemos facernos un orden de magnitude do que pode significar facer

3 Cabana en Nova Gales do Sur (sup.); Woolshed ou almacén de lá en Ghoollandaa-di Boggabri (Nova Gales do Sur, ca. 1890; inf.)
 4 Comparativa de campás de intensidade lumínica e gráficos de asoleo nas latitudes das dúas vivendas de estudo (Darwin 12° , Hobart 42°).

diferentes encargos baixo as mesmas raíces en termos de exposición ao sol, clima e lonxitude no continente austral (Fig. 02).

Esta vastísima illa-continente foi cruzada por primeira vez en 1850, achándose ouro. Comezaron a chegar as correntes migratorias que triplicaron a poboación, independizándose como país en 1931, tan só cinco anos antes do nacemento de Murcutt. Tendo en conta estos datos, percatarémonos de que mentres que en París o Barón Haussmann comenzaba coas súas actuacións urbanísticas de *embellishment*, e en Chicago se erguían os primeiros rañaceos en ferro, Australia estaba poboada por aboríxenes que vivían en cabanas feitas de corteza e palmas. Polo tanto, estamos quizáis ante o primeiro arquitecto moderno que se enfrentou coa arquitectura vernácula de Oceanía, e un dos primeiros que achou arquitectura popular en estado puro do mundo.

OS ABORÍXENES, A COLONIZACIÓN E A INDEPENDENCIA

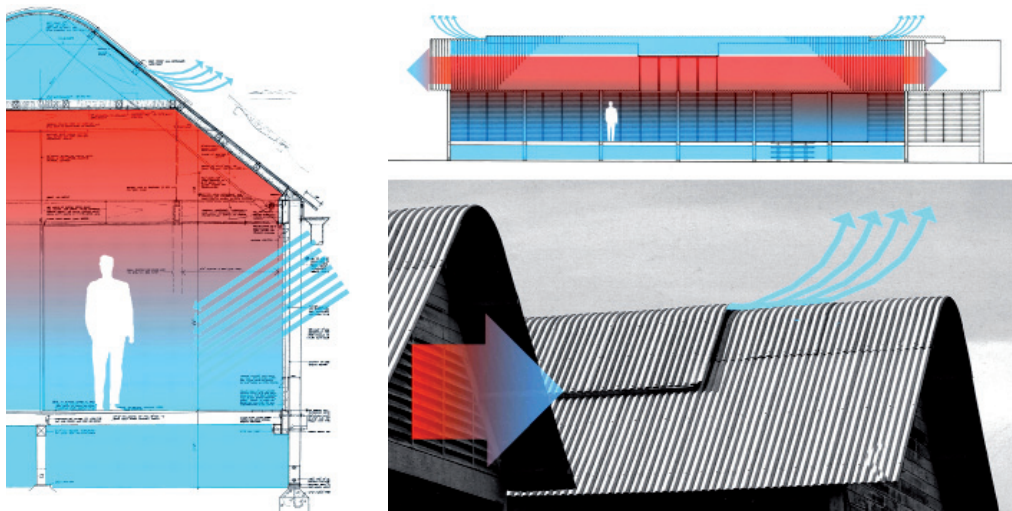
O carácter pouco consistente das construcións aboríxenes do continente austral fai que escaseen as fontes de consulta, e a labor de investigación sobre os primeiros habitantes de australo-polinesia tórnase dificultosa. Aínda así, se sabe que a única cultura anterior á colonización europea foi esencialmente nómada, e por tanto, a súa arquitectura, peredeira. As comunidades empregaban as súas construcións simplemente como refuxio temporal e para marcar o territorio onde se establecían, construíndo cabanas a base de ramas

cobertas por follas de palmeiras e longas tiras de corteza de madeiros (Fig. 03a).

Murcutt admirou desde sempre as *relacións sensatas* que a sociedade primitiva mantiña co seu territorio. Murcutt estaba fascinado polo saber que as diversas comunidade debían de ter acumulado para poder sobrevivir nas condicións tan rigurosas que presenta a maior parte do territorio australiano⁴.

A chegada dos colonos ingleses a mediados do século XIX tivo consecuencias catastróficas para a comunidade indíxena. A arquitectura gañou no seu carácter impercedeiro, pero as herdanzas dos prototipos europeos fixeron desaparecer na súa totalidade as construcións autóctonas que, se ben non tiñan un carácter de todo sedentario, sí que respondían ao medio físico dun xeito moitísimo máis racional. As vivendas dos primeiros europeos das colonias rurais ou dos mineiros aillados en poboados son unha adaptación das cabanas de corteza na medida das posibilidades que ofrecía o bosque máis cercano. A posterior historia da casa australiana é aquela dos sucesivos estilos importados de Inglaterra, onde Murcutt atopou poucos indicios útiles.

Coa dependencia meramente formal da Commonwealth pero coa autonomía como país, comezaronse a erguer construcións ligadas a usos, principalmente o pecuario. Os *woolsheds* ou almacéns de lá constitúen unha das primeiras construcións permanentes que consideraron os factores físicos e medioambientais na súa fisonomía (Fig. 03b). A parte inferior e toda a súa maioría de peche son opacos para reducir

5 Casa Marie Short (Kempsey, Nova Gales do Sur, 1980). Sección constructiva transversal, esquema do funcionamento térmico e higrométrico.

6 Casa Marie Short. Esquemas do funcionamento térmico e higrométrico. Sección lonxitudinal (sup.) e cabeceiros dos volumes (inf.)

a radiación solar sobre a lá ao mínimo. Asimesmo, a parte superior está ventilada polos testeiros, e toda a peza oríentase cara aos ventos dominantes, feito asimilable ás pezas onde se gardaba o millo na arquitectura vernácula de Galicia (hórreos). A enorme intensidade lumínica do exterior penetra en niveis soportables polos mencionados intersticios. Esta peza constitúe, por tanto, unha referencia inmediata no funcionamento pasivo das vivendas de Glenn Murcutt.

SOLEAMENTO E MEDIO FÍSICO

No continente austral, o maior asoleo prodúcese ao mediodía pero no norte. Por ese mesmo motivo, a disposición dos cuartos húmidos cara ao sur e os espazos habitables cara ao norte pode chamar a atención, e canto menos, desconcertar nunha primeira lectura en planta da arquitectura de Murcutt. De igual xeito, as estacións quedan desplazadas seis meses con respecto ao noso hemisferio. O tempo en que o sol está no ceo é similar en tódolos casos, pero en latitudes tropicais case que todo ese tempo ten unha incidencia moito máis directa, polo que a insolación é elevadísima, tal como se mostra nos gráficos adxuntos (Fig. 04).

UNHA PRIMEIRA APROXIMACIÓN: TIPOLOXÍA, PROGRAMA E ORIENTACIÓN

Os edificios de Murcutt pusúen case sistemáticamente unha planta rectangular, moi pouco deformada. Isto responde xenealóxicamente aos dous modelos cos que o arquitecto ven barallando constantemente na súa profesión: o volumen miesiano e os *woolsheeds* ou

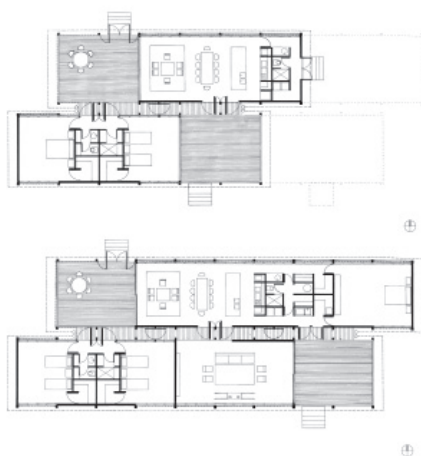
almacéns de lá dos que xa temos falado. Tal solución tipolóxica favorece a ventilación natural transversal, xa que o grosso do espazo habitable se pode ler coma unha única estancia. Esta mesma forma rectangular sérvelle para facer unha gradación espacial na procura de intimidade.

Do programa, o que máis interesa a Murcutt é o proceso de decantación que conduce ao resultado final, máis que o propio resultado en sí; a forma tan só é o resultado desa simplificación. En palabras de Murcutt, «a solución 3/4, non a 6/8»⁵. O arquitecto separa as funcións internas en servintes e servidas, empregando dúas configuracións —núcleo central ou espiña dorsal— como fachada servinte.

Co tempo, Murcutt foise decantando polo segundo modo de colocación dos espazos servidores por dous motivos: esta división facilita a creación dunha orde interna moi racional que permite orientar unha fachada cara ao norte e a outra cara ao sur, e a semellanza que o seu xeito de proxectar foi acadando entre e a tradición oriental e a aborixen, onde se establece que as vivendas deben de dar as costas ás montañas e abriarse cara ao val. Murcutt trata de conciliar seguridade e apertura, combinando contemporaneamente *refuxio e perspectiva*⁶.

OS ELEMENTOS: AIRE, AUGA E LUZ

O aspecto máis personal do traballo de Murcutt é o emprego dos elementos naturais con fins técnicos, arquitectónicos e poéticos. Aire, auga e luz son in-

7 Cabana en Papúa Nova-Guinea, 1904 (sup.) Granxa na penillanura australiana (inf.)
8 Casa Marie Short. Planta de 1974/75 e ampliación de 1980.

dispensables e universais, pero diferencian os lugares onde se insiren as vivendas. Éste manexo dos elementos naturais nun clima tan rigoroso fai máis racional a arquitectura de Murcutt, e é o punto onde comeza o verdadeiro exercicio de lectura arquitectónica. É o momento de coller o papel de croquis e o lápiz, como dicía de la Sota, e comezar a calcar.

Murcutt pon o edificio no seu sitio, de modo que éste capta a brisa natural dominante (Fig. 09). A ventilación natural fai redescubrir ao habitante da vivenda a calidade ambiental do lugar onde este vive. O sistema de ventilación, como veremos a continuación, tórnase parte integrante da súa arquitectura.

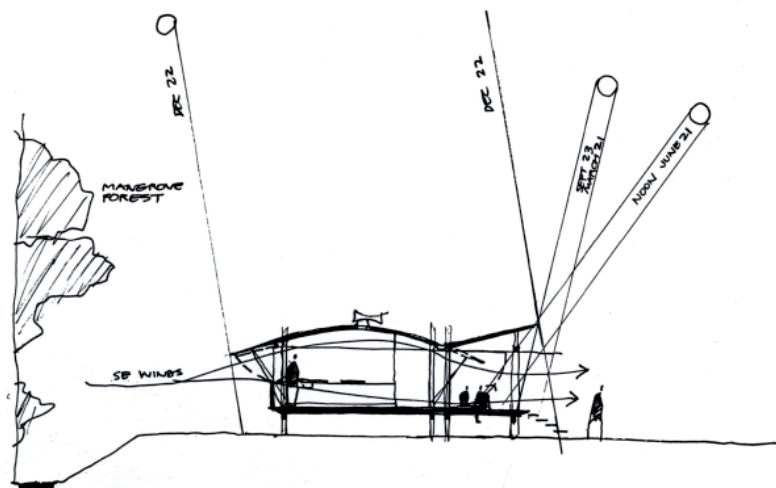
No tocante aos habitáculos interiores, tódalas vivendas posúen, en sección, un espazo libre continuo por riba dos 2,50 m. habitables que permite a circulación do aire que entra e sae polos testeiros destas, orientándose na dirección das brisas dominantes. Se a vivenda se sitúa en climas moderados coma os de Sydney ou Adelaida (casa Marie Short), este espazo superior se ailla do espazo habitable, pero sen deixar de estar ventilado para evitar as condensacións no illamento térmico (Fig. 05). O perímetro dos espazos protéxese con lamas horizontais en tódolos costados que non albergan os espazos servidores e circulacións.

O aire quente, que non sae polos testeiros debido ao seu afastamento (en sentido transversal; Fig. 06), podería provocar condensacións no lado quente do illamento. Isto evítase facendo unha superposición sinxela de capas a proba de paxaros na limatesa da cuberta,

do mesmo xeito que os indíxenas facían coas cáscaras das árbores e os aboríxenes facían nas súas cabanas en Papua-Nova Guinea, ou se facía nas granxas de principios de século nos territorios continentais (Fig. 07).

O carácter intrínseco da existencia da auga fai que este factor sexa moito máis impredecible de garantir nas vivendas de Australia; poden pasar semanas sen choiva na penillanura. Murcutt negocia en moitos casos cos propietarios a colocación de tanques ao final das canles de recollida da cuberta, e consegue combinar dun xeito moi inxenioso a necesidade de ventilación natural coa de recolección de auga, a base de cubertas a unha pendente cara as costas ou con seccións de cubertas invertidas cara adentro e recollida central de pluviais. Este xesto permite a captación de luz mediante a apertura de lucernarios na dirección sur, terceiro elemento natural na arquitectura do australiano.

Co fin de ilustrar toda a teoría desenrolada até o momento, escolléronse intencionadamente dúas vivendas situadas a 30° de latitude entre sí. Esta diferenza tan acusada vai ter un reflexo notable nas dúas pezas analizadas: mentres que a casa para aboríxenes Marika-Alderton, situada máis ao norte, posúe voos máis prolongados nos aleiros, carece de lamas horizontais e a súa orientación cara aos ventos é determinante, a casa Marie Short en Nova Gales do Sur deféndese dos rigores pre-desérticos cuns voos menos acusados, lamas horizontais e un estudo higrométrico moito máis coidadoso.

9 Croquis de partida para a casa para aboríxenes Marika-Alderton (Yirrkala, 1991/94).

CASA MARIE SHORT

A vivenda de Marie Short, en Kempsey (Nova Gales do Sur, 1974/80), constitúe o verdadeiro punto de partida da obra de Murcutt, e unha grande parte dos elementos que a integran serán os que conformen despois o seu vocabulario arquitectónico. A casa Marie Short contén case que tódalas claves da lectura da arquitectura do australiano.

No verán, a casa recibe brisas refrescantes do nordeste, mentres que no inverno os ventos fríos chegan do oeste. Pero o que fai realmente apaixonante esta vivenda non só é o modo en que se distribúen os espazos tendo en conta os condicionantes atmosféricos xa sinalados, senón o xeito e que Murcutt fixo a súa ampliación cando adquiriu a vivenda en 1980: mantendo a estrutura tipolóxica de dúas plantas rectangulares conectadas polas circulacións, fai crecer a vivenda na mesma dirección existente cara ao leste, permitindo que esas mesmas brisas a continúen cruzando, sen engadir novas alas e orientacións alleas á esencia orixinal, mantendo o funcionamento térmico e de correntes de aire no interior da peza (Fig. 08).

CASA PARA ABORÍXENES MARIKA-ALDERTON

A casa de Marika-Alderton (comunidade de Yirrkala, Arnhem Eastlands, Territorio do Norte, 1991/94) supón unha volta de parafuso máis na arquitectura de Murcutt, un achegamento ao *menos é máis*, ao xeito de facer as cosas ordinarias extraordinariamente ben.

A vivenda sitúase a unha latitude de case que 30° máis septentrional que a anterior, nun clima absolutamente tropical, sen saír do mesmo país e, por tanto, conservando as mesmas raíces aboríxenes.

A solución para protexer a vivenda do asoleo é a de voar os aleiros máis do que sería preciso en latitudes meridionais, quedando resolta a ventilación orientando perpendicularmente tódalas pezas á dirección da brisa que sopra da praia á montaña (Fig. 09).

Ao no resultar necesario aillamento térmico, libera todo o espazo superior do habitáculo de 2,50 m. e consegue facer desaparecer os arriostamentos dos pórticos, acartelándoos para non perde-la súa rixidez. Deste xeito, as particións interiores morrerán á altura dos aleiros e o aire correrá lonxitudinalmente en toda a peza. Existe un sutil detalle de reixillas baixo tódalas repisas da cocíña e dos bancos, que permiten unha axeitada aireación da peza incluso estando pechada pola noite. Outros elementos que virán a reforzar as correntes de aire serán os venturi na limatesa, que garantirán a saída do aire quente baixo a cuberta de chapa e as pantallas nas fiestras posteriores, que redireccionan o vento ao atravesaren a vivenda (Fig. 10).

A peza pódese abrir completamente durante o día. Para evitar o peche das portas e fiestras, ninguna é abatible vertical, sendo na súa maioría pivotantes de eixo horizontal e corredeiras. A vivenda érguese do chan deixando un pequeno espazo baleiro baixo dela, co galo de evita-la entrada de insectos e, estando situada como está a carón do mar, evita ocasionais subidas do nivel da auga.

10 Casa Marika-Alderton (Yirkkala, 1991/94).

CONCLUSIÓNS

Cada paisaxe crea diferentes necesidades. O feito de ter centrado este artigo nas antípodas contribúe a reforzar o argumento que se defende no mesmo. Salvo que teñamos que proxectar un día unha vivenda en Australia, reinterpretar formalmente a arquitectura de Glenn Murcutt carecería de sentido. Pero sí que debemos de seguir os patróns e o xeito en que se formaliza a arquitectura nun lugar, adaptándoos ó noso clima e topografía. Este matiz fundamental convirte a lectura da arquitectura do australiano en algo apaixonante, e disipa toda duda que puidese ter surxido debido á non espectacularidade das súas obras, da existencia de imaxes en branco e negro na publicación, ou incluso do idioma da mesma.

As casas máis eficientes enerxéticamente falando funcionan como cousas vivintes. Glenn Murcutt deseña vivendas amables coa Terra, pezas que emulan á natureza. A casa Marika-Alderton pódese comparar a unha planta: as súas portas e fiestras pódense abrir e pechar como follas e pétalos⁷.

A arquitectura actual é herdeira do Movemento Moderno, que xurdiu como necesidade de racionalizar o proceso constructivo, de facelo máis universal. Todos estes cambios cuxa semente surxiu pola necesidade

imperiosa de facer habitable un continente destruído pola guerra, acadaron actualmente as súas cotas máis altas. Sen dúbida as circunstancias que o planeta comeza a vivir, tan necesarias coma as de fai sesenta anos na posguerra, farán crecer un novo modo de facer arquitectura que alcanzará cotas tan elevadas de calidade como na actualidade acadou a arquitectura herdada deste movemento; e acontecerá que dentro duns anos os novos referentes sexan os arquitectos que, dentro da modernidade, consigan sorprenden con solucións quizáis non tan vistosas, pero moito máis cercanas á necesidade de habitar, englobadas nun racionalismo ecolóxico que non desvirtúe o espazo.

Confeso que desde a docencia que desempeño no departamento de Proxectos, Murcutt é un referente fundamental a ter en conta cos alumnos seducidos pola imaxe. Máis aló dos coñecementos específicos que se poden adquirir estudando a un dos primeiros funcionalistas ecolóxicos, con Murcutt e o contexto de discreción que o rodea pódese aprender a ler arquitectura dun xeito moi intenso. É a disculpa perfecta para aprender a diferenciar o contido dun libro sen facer caso das súas pastas.

A arquitectura non é bonita ou fea. Se fose así de sinxelo catalogar a arquitectura, probablemente Murcutt non tería acadado o Pritzker.

Notas

¹ “José Manuel Gallego Jorrete, *La Voz de Galicia* 22/06/2008.

² Cf. John Carter Brown, “The Pritzker Architecture Prize 2002 Jury’s announcement speech”, The Pritzker Architecture Prize, con acceso el 30 de octubre de 2010, <http://www.pritzkerprize.com/laureates/2002/jury.html>

³ Australia: superficie, 7.686.850 km²; población, 22.000.000 hab. (2010).

⁴ Cf. Françoise Fromonot, *Glenn Murcutt: opera e progetti* (Milán: Electa, 1995), 25-26.

⁵ Idem, *Glenn Murcutt: tutte le opera* (Milán: Electa, 2002), 36.

⁶ Cf. Ibídem, 61-66.

⁷ Cf. Kenneth Frampton, *The Architecture of Glenn Marcus Murcutt* (Los Ángeles: Jensen & Walker, 2002), 2.

Procedencia das ilustracións

Fig. 01. www.pritzkerprize.com (con acceso o 15 de setembro de 2010).

Fig. 03, 07, 09 y 10. Françoise Fromonot. *Glenn Murcutt: tutte le opera*. Milán: Electa, 2002.

Fig. 02, 04-06. Arquivo do autor.

Fig. 08. E.M. Farrelly. *Architecture in detail: Three Houses—Glenn Murcutt*. Londres: Phaidon, 1993.

Sobre o autor

Óscar Pedrós Fernández es arquitecto por la ETSA de A Coruña (2003); recibe el Premio Extraordinario Fin de Carrera en 2004. Entre 2006 y 2009 realiza el Master en Urbanismo (Universidade da Coruña), el Curso de Técnico Superior de Urbanismo (Xunta de Galicia) y el Masterclass Berlage Institute (UIA, Rotterdam). Profesionalmente desarrolla sus primeras obras en INBO BV Ámsterdam, centrándose posteriormente en la obra pública desde el cargo de Arquitecto Municipal en el Ayuntamiento de A Coruña. Entre su obra publicada figura la *Escuela Infantil en Novo Mesóiro* (CLAV IV). En 2008 ingresa como profesor de la ETSA de A Coruña, donde actualmente desarrolla su doctorado e imparte docencia en el departamento de Proyectos. Ha asistido como relator al CIAB-IV Congreso Internacional de Arquitectura Blanca (Valencia, 2010), y entre sus publicaciones destacan *Documentos de Reflexión Urbanística 1 y 2* (2009) y *SECA. Construcciones de junta seca en Galicia* (2002).

opedros@coag.es